

Carolina Bastida i Serra

Membre del grup de recerca en llengua catalana de la Universitat d'Andorra

Carolina Bastida i Serra

Els manlleus del castellà en la neologia d'Andorra

1. El gràfic mostra els deu processos de formació més freqüents del nostre banc de dades; la resta de processos té una presència molt baixa. Per al propòsit d'aquest gràfic, els manlleus i els manlleus adaptats de totes les llengües s'han refòs en una única categoria, "manlleu". Els neologismes s'han comptabilitzat per ocurrences.

Gràfic 1.

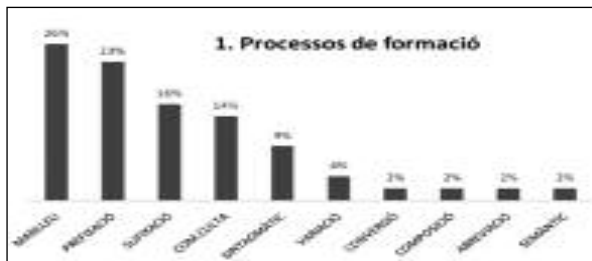
1. Introducció

El setembre de 2007 el Grup de recerca en llengua catalana de la Universitat d'Andorra va començar a treballar en el buidatge i l'anàlisi de neologismes a la premsa escrita dins del context de la xarxa NEOXOC (Universitat Pompeu Fabra), que té per objectiu analitzar el fenomen de l'aparició de paraules noves o neologismes en l'ús als diversos territoris de parla catalana. Les fonts d'informació seleccionades al node d'Andorra van ser tres diaris d'àmplia difusió que estan disponibles en format electrònic: *El Periòdic d'Andorra*, *Diari d'Andorra* i *Bon Dia*. Fins al gener del 2010 s'han extret aproximadament 3000 unitats neològiques de les fonts citades. El buidatge s'ha dut a terme, d'una banda, mitjançant el programa d'extracció semiautomàtica Buscaneo i, de l'altra, mitjançant el sistema manual, per tal de poder treballar també amb aquelles unitats que el Buscaneo no permet detectar (principalment els neologismes semàntics i sintagmàtics). El nombre de neologismes trobats a la premsa d'Andorra constata la vitalitat lèxica d'aquesta varietat geolèxica del català.

2. Anàlisi quantitativa de les dades

2.1. Processos de formació dels neologismes

La majoria d'unitats lèxiques noves trobades a la premsa d'Andorra s'han creat utilitzant les regles de formació pròpies del català (prefixació, sufixació, sintagmació, etc.). Tot i això, en el nostre banc de neologismes destaca una presència alta de manlleus d'altres llengües. El gràfic 1 mostra la proporció de cada recurs de formació de neologismes del banc de neologismes d'Andorra¹.

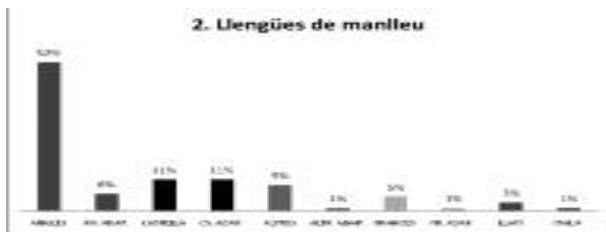

2.2. La neologia per manlleu

El gràfic 1 mostra que, si interpretem el recurs de manera global, sense distingir les diverses llengües, el manlleu és el procés més freqüent a l'hora d'incorporar noves unitats al català d'Andorra (26%), seguit molt de prop per un procés de formació que segueix regles pròpies del català, la prefixació (*anticrisi*, *transfronterer*). En xifres, de les 2.700 ocurrències buidades, unes 700 corresponen a manlleus. En el cas específic d'Andorra, una de les causes més visibles d'aquesta tendència a prendre paraules d'altres llengües és la necessitat constant de fer referència a noves modalitats esportives, en l'àmbit dels esports de neu i de muntanya. Aquest és el cas, sobretot, dels manlleus de l'anglès. Una altra causa d'aquesta alta proporció de manlleus és el contacte de llengües: els manlleus del castellà, segons en freqüència, són adoptats en moltes ocasions sense consciència que són peces lèxiques d'una altra llengua, i per tant els trobem del tot sovint en els textos periodístics adaptats a les normes de flexió del català, com veurem més avall.

Pel que fa a la resta de varietats geolectals del català, tot i que la distribució dels diversos procediments de formació dels neologismes varia, la proporció de manlleus d'altres llengües és similar, i oscil·la entre el 25 i el 27% del total de neologismes, tret de Perpinyà i Girona, on la proporció és lleugerament més alta (31% i 35% respectivament).

El gràfic 2 mostra el desglossament de la categoria "manlleus" en les diverses llengües que aporten material lèxic al català d'Andorra, i també la proporció de manlleus adaptats i no adaptats per a cada llengua.

Gràfic 2.

L'anglès és, amb molta diferència, la llengua que presta més unitats al català de la premsa d'Andorra. En total, el 58% de neologismes per manlleu prové de l'anglès. Només el 6% són neologismes que han patit algun tipus d'adaptació gràfica al català (*friki*, *xouman*). Seguidament, els manlleus del castellà representen el 22% del total de neologismes recollits. En aquest cas, com mostra el gràfic 2, hi ha tants manlleus no adaptats com adaptats (11%). El 9% del total de manlleus correspon a la categoria "altres", on trobem principalment manlleus del japonès (*kata*, *shiatsu*). La resta de llengües, fins i tot el francès, tenen una presència poc significativa dins del total de neologismes creats per manlleu. Aquesta distribució de les llengües de manlleu contrasta amb les tendències de la neologia oral, en què el castellà té molta més representativitat que l'anglès (Domènech et al. 2002).

Les tendències observades en el català d'Andorra es reproduïxen en altres varietats del català: Alacant, Barcelona, Girona i Tarragona presenten proporcions semblants pel que fa a la representativitat de l'anglès i el castellà com a llengües de manlleu. A les Illes Balears, en canvi, la proporció de manlleus del castellà (49% del total de manlleus) és més alta que la dels manlleus de l'anglès (33%). Pel que fa a Perpinyà, la llengua de manlleu més freqüent és el francès (47%), seguida de l'anglès (38%); el castellà pràcticament no té representativitat en els manlleus d'aquesta varietat.

2.3. Els manlleus del castellà

Tot i que l'anglès és la llengua de manlleu més freqüent a la neologia d'Andorra, la qüestió dels manlleus del castellà presenta un major grau de complexitat, precisament per l'alt percentatge de manlleus adaptats que apareixen a la premsa, resultat de la similitud tipològica i el contacte entre aquesta llengua i el català.

Tot i que l'única llengua oficial d'Andorra és el català, la presència social del castellà és equivalent a la de Catalunya i, per tant, trobem els mateixos fenòmens d'interferència en ambdues llengües. De fet, en l'últim estudi

sociolingüístic realitzat a Andorra (Govern d'Andorra, 2004) s'afirma que el castellà és la llengua més utilitzada al país. Tot i així, hauríem de pensar que el català utilitzat als mitjans de comunicació escrits és aliè a aquesta tendència, ja que es tracta d'una producció escrita no espontània i que en tots els casos passa per un o diversos filtres de correcció. És per aquest motiu que considerem la proporció de manlleus del castellà, especialment aquells que són fruit de la interferència, força alta si la comparem amb altres llengües (sobretot amb el francès, una llengua amb tradició i presència dins del Principat).

La taula 1 mostra la representativitat dels manlleus del castellà en relació amb la resta de processos de formació dels neologismes d'Andorra².

Varietats	MS	AMS	Total manlleus S	Proporció manlleus S
Perpinyà	1	0	1	0,4%
Alacant	13	21	34	4,8%
Andorra	69	72	141	5,5%
Barcelona	3408	1561	4969	6,2%
Girona	46	45	91	6,9%
Tarragona	6	16	22	7%
Iles Balears	45	83	128	13,4%

Taula 1. Representativitat dels manlleus del castellà a les diverses varietats del català

1. Processos de formació dels neologismes per lemes i ocurrencies

Els bancs de neologismes dels diversos nodes de la xarxa NEOXOC presenten comportaments força diferents pel que fa a la representativitat dels manlleus del castellà en el total d'unitats recollides. La taula 2 mostra el nombre de manlleus adaptats i no adaptats que cada varietat ha recollit, i la proporció de manlleus del castellà (suma d'adaptats i no adaptats) dins de cada banc de dades. Els percentatges oscil·len entre la presència gairebé nul·la de paraules provinents del castellà de Perpinyà (0,4%, amb només una ocurrencia), a causa de l'escàs contacte

2- Presentem els processos de formació amb més ocurrencies dins del banc de neologismes. La resta de processos de formació són relativament poc freqüents o anecdòtics.

d'aquesta varietat del català amb el castellà³, fins al 13,4% de les Illes Balears. La resta de varietats presenten uns valors més similars, amb percentatges que van del 5 al 7% de manlleus del castellà dins del total de neologismes.

2. Representativitat dels manlleus del castellà a les diverses varietats del català

De la taula 2 també se'n desprèn la tendència a l'adaptació dels manlleus del castellà. Deixant de banda el cas excepcional de Perpinyà, totes les varietats presenten un nombre similar o més elevat de manlleus adaptats que de manlleus no adaptats.

PROCES DE FORMACIÓ	LEMES	OCCURENCIES	EXEMPLE
Prefixació	342	596	estípic
Sufixació	261	445	permalutx
Composició culta	228	374	continuable
Manlleus angles	235	358	veritabop
Sinagmació	95	121	prosa pilot
Manlleu adap. cast.	56	72	evulsoi
Variació	69	71	equivalenc
Manlleu castella	57	69	avende
Conversió	23	67	plènticar
Composició	44	66	caff-testre
Abreujació	23	63	omaa

Taula 2.

3. Valoració lingüística contrastiva

3.1. Categoria gramatical i estructura lingüística

Pel que fa a la categoria gramatical dels manlleus del castellà al banc de neologismes d'Andorra, predominen de manera clara els manlleus nominals. Del total de manlleus (adaptats i no adaptats) del castellà, el 69% són substantius (45% masculins i 24% femenins), com ara *envoltori* o *valla*. Seguidament trobem els manlleus adjectivals (15%, *habilidadós -osa*) i verbals (14%, *exprimir*, *afincar*). En aquest aspecte, les proporcions són molt similars en totes les varietats del català. Existeix també un nombre baix de locucions. De moment, la resta de

3- El contacte d'una varietat concreta del català amb el castellà no permet explicar de manera clara, però, la freqüència de manlleus del castellà en altres varietats.

categories gramaticals tenen una presència anecdòtica o nul·la al banc de dades d'Andorra.

Pel que fa a la correlació entre categories gramaticals i el grau d'adaptació dels manlleus, destaca el fet que tant al node Andorra com a la resta de varietats, la categoria "verbs" està constituïda gairebé exclusivament per manlleus adaptats (*enxufar, mangonejar, matxacar*). Aquesta profusió de verbs castellans adaptats en alguna mesura al català s'explica pel fenomen de contacte entre ambdues llengües. En alguns casos el manlleu aporta algun matís semàntic, com en el cas d'*enxufar* (que en l'accepció de "col·locar una persona en un càrrec sense que hagi fet mèrits", no es pot substituir per l'equivalent català, *endollar*), però majoritàriament ens trobem amb casos de substitució per interferència (*solventar, medir, medrar*).

3.2. Aspectes de flexió

Les regles de flexió que segueixen les unitats lèxiques analitzades estan en correlació amb l'adaptació dels manlleus; majoritàriament, els manlleus no adaptats en què el referent és plural segueixen les regles de la flexió nominal castellana, com en els exemples següents:

L'acompanyen a l'escenari fins a divuit músics entre guitarres, contrabaix, acordió, flauta, viola, violoncel i, naturalment, *cantaores* i *palmeros*.

Rebrà aportacions econòmiques per al projecte de millora de la producció de grans bàsics (*frijoles*, blat de moro i mill).

Els manlleus adaptats del castellà prenen per regla general la flexió catalana, com en els exemples següents:

Els sectors del carbó, els transports públics, els *astillers*, el gas i l'electricitat s'uneixen a la vaga.

Contra les *horterades* el millor remei és un bon assessorament professional.

Podem apuntar dues possibles causes d'aquesta diferència entre els manlleus adaptats i no adaptats. Una de

caire psicolingüístic: si l'emissor no té consciència d'estar utilitzant una unitat castellana, sinó que la utilitza com si formés part del sistema del català, utilitzarà naturalment les regles de la flexió catalana. D'altra banda, el grau de penetració i la freqüència d'ús d'una unitat determinada dins del discurs en català també en pot afectar el comportament pel que fa a la flexió.

3.3. Variació formal en els manlleus del castellà

Així com, en el cas dels manlleus de l'anglès, moltes unitats estan sotmeses a variació gràfica (*mobbing*, *mòbing* i *mobing*, per exemple), en els manlleus del castellà trobem pocs casos de vacil·lacions ortogràfiques. D'una banda, ho podem atribuir al fet que el català i el castellà són dues llengües amb ortografies relativament similars. De l'altra, podem pensar que els manlleus del castellà estan constituïts bàsicament per unitats relativament fixades al lèxic català i que, per tant, la seva ortografia també ho està.

A continuació presentem els casos de vacil·lació ortogràfica que hem trobat en els manlleus del castellà de les diverses varietats del català⁴. El procediment ha estat el següent: identificar les unitats que comparteixen referent però tenen grafies diferents, i cercar-les a la base de dades de l'ObNeo per observar quantes ocurrències apareixen de cada unitat i els contextos en què apareixen. Hem trobat tres unitats sotmeses a variacions formals:

butrón

- **butrón**: 10 ocurrències (documentada des de 1995)
- **butron**: 3 ocurrències (documentada des de 1989)
- **butró**: 2 ocurrències (documentada des de 2003)

En total, a la base de dades trobem 15 ocurrències de la paraula castellana "butrón", i tres grafies diferents: 10 ocurrències del manlleu no adaptat *butrón*, tres ocurrències de *butron*, manlleu adaptat seguint les regles d'accentuació del català, i dues ocurrències de *butró*, adaptat per analogia a altres paraules, com ara *marrón* > *marró*. La vacil·lació ortogràfica en aquest cas es pot

4- Aquesta anàlisi s'ha dut a terme observant les ocurrències que es repeteixen en totes les varietats lleuat del català de Barcelona, ja que és una tasca que s'ha de dur a terme manualment i el volum de dades d'aquesta darrera varietat en dificulta enormement l'anàlisi manual.

atribuir a un ús molt escàs de la unitat a la premsa (15 ocurrences al llarg de 20 anys).

pepero

- **pepero** 38 ocurrences (adjectiu i nom; documentada des de 1996)
- **peperu** 1 ocurrencia (nom; documentat el 2008)

En el cas de la unitat *pepero* hi ha una tendència clara a utilitzar el manlleu no adaptat, *pepero*, però trobem també una ocurrencia de l'adaptació *peperu*. La natura col·loquial d'aquesta unitat (es tracta d'un manlleu no lexicogràfic) i, per tant, la seva manca de fixació en obres de referència, en pot fer vacil·lar l'ortografia. D'altra banda, la solució *peperu* reflecteix un tret fonètic dels dialectes del bloc oriental (s'ha documentat concretament a Girona), i per tant l'adaptació apareixerà en certes varietats.

palo

- **palo** 3 ocurrences
- **pal** 1 ocurrencia

La manlleu *palo* fa referència a les diverses varietats de la música flamenca. Només en trobem quatre exemples a la base de dades, i un d'aquests, *pal*, és una adaptació del manlleu castellà i alhora un neologisme semàntic, ja que la unitat *pal* no està documentada amb aquesta accepció a les obres de referència del català.

3.4. Manlleus no lexicogràfics

Entenem per manlleus no lexicogràfics aquelles unitats que, tot i provenir clarament d'una determinada llengua, no apareixen a les obres lexicogràfiques de referència de la llengua de partida. En el cas de l'anglès aquest tipus de manlleu és molt freqüent, però la tendència no es reproduïx de manera tan clara en els manlleus del castellà.

Al banc de dades d'Andorra només trobem quatre paraules que també són neològiques en castellà: *botellón*, *rebujito*, *pelotazo* i *perico*. La causa d'aquests manlleus

no lexicogràfics és, en el cas del castellà, fruit de la col·loquialitat més que no pas de la necessitat d'anomenar referents nous. En l'anàlisi de la resta de varietats trobem el mateix fenomen: les peces lèxiques que no apareixen a les obres de referència solen ser de natura col·loquial. En aquesta categoria destaquen els noms i els adjectius amb sufixos apreciats provinents del castellà, com ara *politicucho* o *modernillo*.

3.5. Interferències

La similitud tipològica i el contacte permanent del castellà i el català fan que generem unitats en català que no percebem com a manlleus. En el banc de neologismes d'Andorra trobem més casos derivats d'aquest fenomen, que coneixem com a interferència, que no pas de manlleus utilitzats amb consciència que són unitats que provenen d'una altra llengua i l'ús de les quals es justifica pel context o per la no existència d'un equivalent català per al referent (un exemple clar d'aquest últim grup seria *cantaor*).

Etiquetar una paraula com a interferència és una tasca que implica un alt grau de subjectivitat; d'una banda trobem casos evidents d'interferència, especialment en les formes verbals, on existeixen equivalents clars i d'ús totalment normalitzat en català, com en els exemples següents:

Allà es **mediran** amb els vuit campions de l'edició de l'any passat i vuit *riders* internacionals.

No anem enrere, sinó que ens estem **adelantant** a passos importants.

I trobem també casos fronterers, en què es fa difícil determinar si l'emissor utilitza la unitat sense consciència que es tracta d'un manlleu del castellà o si l'ús es justifica per motius d'expressivitat:

Em va mirar amb aquells ulls que tantes vegades havien estat còmplices de la meua infantesa, determinats, vius i **carinyosos**.

És l'enèsima **guarrada** que ens han encolomat aquest cop els ucraïnesos amb l'oli de gira-sol.

Per al recompte de la proporció d'interferències dins dels manlleus del castellà hem optat per considerar ambdós grups com a interferències, i hem exclòs d'aquesta categoria aquelles unitats que no tenen un equivalent clar en català (*movida, rociero, chapapote*), i aquelles que, en el context, s'utilitzen amb una clara intenció expressiva o humorística (*pepero, gaiumbo, dominguero*)⁵.

En base a aquests criteris, hem estimat que aproximadament el 70% dels manlleus del castellà trobats a la premsa d'Andorra són interferències. Aquesta proporció és força elevada si tenim en compte que les tres fonts que informen el banc de neologismes d'Andorra passen per filtres de correcció, tant informàtics com humans. Pel que fa a les altres varietats del català (tret del català de Barcelona), les proporcions d'interferències se situen entre el 60 i el 85%.

Existeix una correlació positiva entre els manlleus adaptats i les interferències, és a dir: gairebé la totalitat dels manlleus adaptats cauen dins de la categoria d'interferències. Hi ha, però, una proporció considerable de manlleus no adaptats que també es consideren interferències, com ara *orquestra, valla, garrafal* o *apertura*.

3.6. Aspectes temàtics

Així com, en el cas dels manlleus de l'anglès, els neologismes estan força marcats temàticament i es poden situar, majoritàriament, dins d'uns camps semàntics força específics (sobretot esports, música, ciència i tecnologia), la majoria dels manlleus del castellà són difícils d'etiquetar des d'un punt de vista semàntic, en part a causa del fenomen d'interferència.

Podem parlar, malgrat tot, d'un bloc temàtic identificable dins dels manlleus del castellà. Una part considerable (20%) dels manlleus del castellà trobats a Andorra se situa dins de l'àmbit relacionat amb les tradicions, els folclores i, en definitiva, les manifestacions culturals i socials de l'estat espanyol. Dins d'aquest gran bloc temàtic es poden distingir aquelles paraules que fan referència a elements purament folclòrics (on predominen les paraules d'origen

5- Existeix també el recurs, en el buidatge manual, de guiar-se per les eventuais marques tipogràfiques d'un manlleu (*cursiva, cometes*) a l'hora d'excloure'l de la categoria "interferència". Aquesta possibilitat, però, no existeix quan es treballa amb el Buscaneo.

andalús, com ara *bailaor, quejío i palmero*) d'aquelles que indiquen realitats de la cultura contemporània (des de la segona meitat del segle xx fins avui) d'Espanya (com ara *botellón, culebrón, destape, movida* o *zulo*). Aquestes unitats, per a les quals no hi ha un equivalent català clar, s'utilitzen amb consciència que són estrangerismes (i sovint estan marcades tipogràficament), i per tant no passen per cap procés d'adaptació gràfica al català. Els neologismes que no estan marcats temàticament, en canvi, mostren un grau més alt d'adaptació.

3.7. Marques d'ús

Una de les característiques que destaquen en observar la llista de manlleus del castellà és el registre col·loquial de moltes d'aquestes unitats lèxiques. Aproximadament el 15% dels manlleus apareguts a la premsa d'Andorra estan marcats com a col·loquials a les obres lexicogràfiques de referència de la llengua d'origen⁶ (*forofa, patxanga, birria*) o bé pertanyen al grup de manlleus no lexicogràfics (*botellón, pelotazo, perico*). Pel que fa a les altres varietats geolèctals del català, les proporcions dels manlleus marcats com a col·loquials oscil·len entre el 10 i el 25%.

Conclusions

Les dades recollides fins al moment al node Andorra de la xarxa NEOXOC ens permeten constatar algunes tendències en els manlleus del castellà. D'una banda, es tracta d'un recurs molt productiu, no només en relació a la resta de llengües de manlleu sinó també en relació al conjunt de processos de formació dels neologismes. S'observen tres motivacions bàsiques per a l'ús de manlleus del castellà a la premsa. Primerament, la interferència d'aquesta llengua amb el català, resultat del contacte i de la similitud tipològica entre ambdues llengües; en segon lloc, la necessitat d'anomenar referents que no tenen un equivalent clar en català, sobretot conceptes relatius a les tradicions i les manifestacions culturals de l'estat espanyol; i per últim, la voluntat d'expressivitat o de col·loquialitat.

⁶ Hem consultat el *Diccionario de la lengua española de la Real Academia Española* i el *Diccionario de la Lengua Española* Lema.

En l'anàlisi contrastiva amb la resta de varietats geolèctals del català no trobem diferències significatives pel que fa al comportament dels manlleus del castellà, tret de la distribució d'aquest tipus de neologisme en relació a la resta de llengües de manlleu, i la proporció de manlleus adaptats i no adaptats. En aquest sentit, tampoc hem identificat diferències significatives respecte a la descripció d'aquest tipus de neologisme al capítol corresponent de l'obra *Llengua catalana i neologia* (2004). De tota manera, i tret del cas de la varietat de Barcelona, el volum de dades encara és reduït, així que les tendències observades fins ara poden evolucionar i canviar a mesura que s'ampliïn els bancs de neologismes de les diverses varietats del català.

Aquest estudi parteix d'un treball més ampli elaborat en el si del Projecte "NEOXOC: desenvolupament d'una xarxa d'observatoris de neologia de les varietats geolèctals del català", finançat per l'Institut d'Estudis Catalans (Programa de recerca 2008-10, codi PT2008-S0402-CABRE01). Les dades objecte d'anàlisi d'aquest estudi han estat recollides pels grups següents (tots ells nodes integrants de NEOXOC): Universitat d'Alacant (coord.: Josep Martines), Universitat d'Andorra (coord.: Carolina Bastida), Universitat de Girona (coord.: Andreu Pulido), Universitat de les Illes Balears (coord.: Ramon Bassa), Universitat de Perpinyà (coord.: Miquela Valls), Universitat Pompeu Fabra (coord.: Ona Domènech i Rosa Estopà), Universitat de Tarragona (coord.: Jordi Ginebra i Xavier Rull).

Referències

- Diccionario de la Lengua Española* Lema (2001) Barcelona: Spes Editorial.
- Domènech, M., Estopà, R., Ferré, M., Mayoral, C., Raymi, M. (2002): "La recerca en neologia oral de l'Observatori de Neologia: primers resultats", dins *Lèxic i neologia*. Barcelona: Observatori de Neologia. Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra. pàg. 277-292.
- Enciclopèdia Catalana (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Institut d'Estudis Catalans (2007): *Diccionari de la llengua catalana. Segona edició*. Versió electrònica. <<http://dlc.iec.cat/>>
- Observatori de Neologia (2004): "Neologia per manlleu", dins *Llengua catalana i neologia*. Barcelona: Meteora. pàg. 218-238.
- Real Academia Española (2005). *Diccionario de la lengua española. Vigésima segunda edición*. Versió electrònica. <<http://www.rae.es/rae.html>>
- Servei de Política Lingüística, Govern d'Andorra (2004): *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució*.